

6. Щербина В. Чи бути Комерційному кодексу України: погляд у майбутнє. *PRAVO.ua*. 13.01.2025 р. URL: <https://pravo.ua/chy-buty-komertsiiinomu-kodeksu-ukrainy-pohliad-u-maibutnie/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-44>

ПРАВО НА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Лисак О. М.

кандидат юридичних наук, адвокат

Право на адміністративний позов є безпосереднім проявом конституційного права на судовий захист. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У рішеннях Конституційного Суду підкреслюється, що зміст цього права охоплює не лише формальну можливість подати скаргу, а й реальну спроможність реалізувати його без надмірних перепон.

У сфері адміністративного судочинства такою конкретизацією виступає право на адміністративний позов, яке закріплене насамперед у статтях 5, 6 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), де встановлюється право кожної особи звернутися до адміністративного суду з вимогою захисту порушених прав, свобод чи інтересів.

Отже, дослідження природи, змісту, меж і гарантій права на адміністративний позов є продовженням конституційно-правового аналізу права на судовий захист, але у спеціалізованій площині адміністративного процесу.

Актуальність теми безпосередньо пов'язана зі стратегічними орієнтирами розвитку української держави у сфері правосуддя. Указом Президента України № 231/2021 затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, одними з ключових завдань якої є забезпечення доступності правосуддя, підвищення ефективності судового захисту прав людини та узгодження національної системи правосуддя з європейськими стандартами.

У новітніх концептуальних документах щодо подальшої судової реформи до 2029 року окремо акцентується увага на покращенні доступу громадян до суду та оптимізації судової системи.

Реалізація цих стратегій неможлива без чіткого, збалансованого розуміння права на адміністративний позов, критеріїв допустимості позову, процесуальних фільтрів, а також гарантій недопустимості надмірного формалізму, що може фактично нівелювати право на звернення до адміністративного суду [1; 2].

Розвиток адміністративної юстиції в Україні відбувається у контексті європейських інтеграційних процесів та імплементації стандартів Ради Європи й Європейського суду з прав людини. Право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у практиці ЄСПЛ послідовно тлумачиться як право на ефективний доступ до суду, що включає відсутність непропорційних обмежень для подання позову, розумність процесуальних строків та справедливу процедуру розгляду справи. Україна, як держава – учасниця Конвенції, зобов'язана забезпечити такі стандарти й у сфері публічно-правових спорів. Дослідження адаптації української адміністративної юстиції до вимог ЄС і європейських стандартів прямо пов'язує якість доступу до адміністративного суду та процедури подання адміністративного позову з рівнем прозорості, ефективності та справедливості правосуддя.

Таким чином, право на адміністративний позов розглядається не лише як національний інститут, а як елемент виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Сучасні тенденції розвитку українського адміністративного процесу свідчать про динамічну трансформацію змісту та реалізації права на адміністративний позов. Значним кроком стало прийняття нової редакції КАС України у 2017 році, що, з одного боку, розширила інструменти судового захисту, а з іншого – запровадила низку процесуальних фільтрів (особливо в касаційному провадженні), які впливають на фактичну реалізацію права на доступ до суду в адміністративних справах.

Паралельно із цим відбувається реформування публічної адміністрації та впровадження загального Закону України «Про адміністративну процедуру», що змінює баланс між адміністративними та судовими способами захисту прав, створюючи новий контекст для права на адміністративний позов як «останнього інструменту» контролю за законністю рішень адміністрації.

У доповідях міжнародних організацій (ОБСЄ, Ради Європи, ЄС), а також в аналітичних звітах щодо стану верховенства права та доступу до правосуддя в Україні наголошується на тому, що на практиці право на судовий захист часто нівелюється через високі витрати, надмірну тривалість процедур, складність процесуального законодавства та нерівність сторін у публічно-правових спорах.

Особливо відчутними ці проблеми стали в умовах збройної агресії російської федерації та запровадження воєнного стану: переміщення судів,

знищення чи евакуація судової інфраструктури, обмеження пересування громадян, поєднання судових процедур з військовими ризиками. У цих умовах дослідження права на адміністративний позов як гарантії доступу до суду набуває нового виміру – не лише як теоретико-правова, а й як практично орієнтована задача щодо забезпечення реальної можливості звернення до адміністративного суду навіть в екстремальних умовах.

Крім того глобальним трендом є цифровізація правосуддя та розвиток e-justice, до чого активно долучається й Україна. У наукових публікаціях, присвячених електронному адміністративному судочинству, право на подання адміністративного позову в електронній формі трактується як окрема важлива можливість реалізації права на судовий захист, що впливає на доступність правосуддя, зменшення часових і фінансових витрат для позивачів, підвищення прозорості процедур.

Водночас дослідники наголошують на ризиках цифрової нерівності, технічних збоїв, проблемах ідентифікації учасників, захисту персональних даних та процесуальних гарантій при електронній формі звернення до суду. Поглиблене дослідження права на адміністративний позов із урахуванням цифрових форматів його реалізації дозволить запропонувати теоретично вивірені та практично орієнтовані підходи до модернізації адміністративного процесу.

Наукова актуальність теми підтверджується станом її дослідженості. В українській адміністративно-процесуальній доктрині існує низка ґрунтовних праць, присвячених адміністративному позову та праву на звернення до адміністративного суду. У монографіях та статтях О. В. Закаленка й Л. Р. Білої-Тіунової розкрито структуру адміністративного позову та обґрунтовано дуалістичний характер права на адміністративний позов як поєднання права на пред'явлення позову та права на його задоволення. Дисертаційні та статейні дослідження А. Ю. Осадчого, Д. Д. Гнапа, О. В. Ульяновської зосереджені на праві на звернення до суду в порядку адміністративного судочинства, визначенні його ролі у системі засобів судового захисту, критеріях допустимості позову. Останніми роками з'явилася низка праць, у яких спеціально аналізується право на звернення до адміністративного суду, зокрема роботи М. В. Джафарової та О. Ю. Кириченка, де робиться акцент на способах реалізації цього права, його невід'ємному характері та неможливості відмови від нього. Окремого згадування заслуговують дисертаційні дослідження, у яких право на адміністративний позов розглядається в контексті більш широкої проблематики права на захист в адміністративному судочинстві; у цих роботах наголошується на дуалістичній природі відповідних прав та їх матеріально-процесуальній єдності.

Разом з тим, наявні праці переважно були підготовлені до або у перші роки після прийняття КАС України та не враховують ані сучасного етапу

судової реформи, ані цифровізації судочинства, ані специфіки реалізації права на адміністративний позов в умовах воєнного стану та дії нового Закону «Про адміністративну процедуру».

У практичній площині актуальність теми виявляється через численні дискусії щодо меж процесуальних фільтрів та допустимості позову в адміністративному судочинстві. Наукові дослідження, присвячені, наприклад, касаційним фільтрам у адміністративному процесі, звертають увагу на те, що надмірне звуження підстав для перегляду справ може суперечити стандартам доступу до правосуддя. Подібні проблеми виникають і на рівні судів першої та апеляційної інстанцій – щодо надмірно формального підходу до змісту позовної заяви, пропуску строків звернення до суду, оцінки наявності «порушеного права» тощо. Недостатня теоретична визначеність поняття «право на адміністративний позов», його співвідношення з правом на судовий захист та правом на звернення до суду загалом призводить до неоднакової судової практики, що загрожує єдності адміністративного судочинства.

Значення права на адміністративний позов посилюється в умовах розбудови сервісної держави та утвердження концепції належного врядування (good governance). Адміністративні суди виступають ключовим інструментом контролю за публічною адміністрацією, а право особи на адміністративний позов – юридичним каналом ініціювання такого контролю. Без дієвого права на позов декларації щодо прозорості та підзвітності органів влади залишаються формальними. У стратегіях розвитку правосуддя та в аналітичних матеріалах щодо конституційного процесу в Україні підкреслюється, що ефективний судовий контроль за публічною адміністрацією є невід’ємною умовою розвитку правової держави та довіри громадян до інститутів влади.

Вкрай важливою є й соціальна функція права на адміністративний позов – забезпечення доступу до правосуддя для вразливих груп (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених, осіб, які проживають на прифронтових територіях тощо). Міжнародні інституції Ради Європи звертають увагу на необхідність посилення доступу до суду для таких категорій, у тому числі через спрощення процедур, застосування пілг, розвиток безоплатної правової допомоги.

У цьому контексті право на адміністративний позов є ключовим інструментом реалізації матеріальних прав і свобод цих осіб, а потому потребує спеціального дослідження під кутом забезпечення процесуальної рівності, адаптивних процедур, розумних строків тощо.

Таким чином, сукупність наведених факторів – стратегічний курс на реформу правосуддя та наближення до європейських стандартів, трансформація процесуального законодавства, цифровізація адміністративного судочинства, виклики воєнного часу та післявоєнного

відновлення, потреба у забезпеченні реального доступу до правосуддя для широких верств населення – об'єктивно зумовлює високу актуальність комплексного дослідження права на адміністративний позов.

Література:

1. Кобилянський К. М. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 220 с.
2. Середа В. В. Публічно-правова скарга як засіб захисту особи від незаконних дій або бездіяльності публічної адміністрації : дис. ббб канд. юрид. наук. Knfd, 2011. 201 с.